İngiltere 1919 yılında, Bitlis ve Van illerini içine alan kendi korumasında Kürt devleti kurmayı planlıyordu

Majestelerinin Kürdistanı

Öncesi ve sonrasıyla
ŞEYH SAİT AYAKLANMASI

UĞUR MUMCU

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Kürt sorunuyla yakından ilgilenmekteydi. Yüksek Komiser Yardımcısı Webb, 19 Ağustos 1919 tarihli raporunda, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a şunları yazıyordu: "Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir Ermenistan himaye edecek. Geri kalan dört il de bir Kürt devleti oluşturulmak üzere İngilizlerin himayesine bırakılıyor."

Ancak İngilizlerin işi zordu. İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin Başkanı Seyyid Abdülkadir de Van ve Erbil bölgesinde bir Kürt devleti kurmayı tasarlıyordu. Yeğeni Seyyid Taha, Simko ve Bedirhan Kardeşler de Kürt devleti kurma peşindeydiler. Şeyh Mahmut ve Paris Konferansı'ndaki Kürt delegesi Şerif Paşa da aynı yolun yolcularıydılar.

Paris Barış Konferansı'na katılan Ermeni ve Kürt temsilcileri 20 Aralık 1920 tarihinde ortak imzalı bir muhtıra yayımladılar. Muhtırada şöyle deniyordu: "Ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi ilkesine dayanarak büyük devletlerden birisinin koruması altında, bağımsız bir Ermenistan ve Kürt devletinin kurulmasını Paris Barış Konferansı'ndan talep ediyoruz."

—1—

"Kürdistan Teali Cemiyeti", İstanbul'da Cağaloğlu'nda Sihhat ve İçtimai Muavenet Umum Müdürü Dr. **Abdullah Cevdet Bey**'in apartmanında **Seyyid Abdülkadir** ve arkadaşlarınca kurulmuştu. (1)

Hüseyin Şükrü (Baban) Bey, Dr. Mehmet Şükrü (Sekban) Bey, Muhittin Nami Bey, Babanzade Hikmet ve **Aziz Beyler**'ce 1918 yılı eylül ayında İstanbul'da kurulan Cemiyet, başkanlığa Seyyid Abdülkadir'i, başkan yardımcılıklarına **Mehmet Ali Bedirhan** ve **Ferik Fuat Paşa**'yı, genel sekreterliğe de Babanzade Şükrü'yü getirmişti. (2)

Eski Hicaz Valisi **Mustafa Zihni Paşa,** Eski Harput Valisi **Kemahlı Sabit, Bediüzzaman Molla Said,** Muş milletvekili **İlyas Sami,** Kaymakam **Abdülaziz,** Babanzade Hikmet, **Şeyhülislam Haydarizade İbrahim, Baytar Çivrilzade Mehmet Nuri, Emin Paşa, Dr. Mehmet Şükrü, Mevlanazade Rıfat, Ferit Ahmet Hamdi Paşa,** Topçu yüzbaşısı **Emin,** Emekli savcı Urfalı **Tayfur, Kamuran Ali Bedirhan, Kadızade Mehmet Şefik,** Kürdistan Dergisi Başyazarı **Arvasizade Mehmet Şefik,** aynı derginin sorumlu müdürü **Mehmet Mihri,** Jin dergisi sorumlu müdürü **Hamza, Berzencizade Abdülvahit, Heyzanizade Kemal Fevzi** örgütün ileri gelenlerindendi. (3)

Cemiyetin Kürtçe ve Türçe yayınlanan **'Jin'** adlı dergisi vardı. Ayrıca Mevlanazade Rıfat'ın **'Serbesti'** gazetesi de Kürt Teali Cemiyeti'nin görüşlerini savunuyordu.

'Rozi Kürdistan' ve **'Bankı Hak'** adlı dergiler de aynı doğrultuda yayınlar yapıyorlardı. Bağdat'ta da **'Kürdistan'** adlı bir dergi çıkarılıyordu.

Kürt Teali Cemiyeti'ni **"Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti"**nin kuruluşu izledi. (4)

Bu cemiyeti, aralarında Bedirhanzade Emin Ali Bey, Mithat Bey, Kâmil Bey, Bediüzzaman Sait Bey ve Dr. Abdullah Cevdet'in bulunduğu İstanbul'daki Kürt aydınları kurmuşlardı. (5)

Bedirhanoğulları, Seyyid Abdülkadir ve Paris'teki Kürt delegesi Şerif Paşa, Kürt örgütlerinin önde gelen liderleriydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk yasal Kürt örgütü Diyarbakır'da 1908 yılında kurulmuştu. Örgütün adı, **"Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti"**ydi. Aynı yıl İstanbul'da **"Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti"** kurulmuştu. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti başkanlığına ömür boyu başkan kalmak üzere Seyyid Abdülkadir seçilmişti.

1918 yılında İstanbul'da **"Kürdistan Teali Cemiyeti"** ile **"Kürdistan Cemiyeti"** 1919 yılında **"Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti", "Kürt Talebe Heyvi Cemiyeti", "Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti"** ve **"Kürt Milli Fırkası"**, 1921 yılında **"Kürdistan Teşriki Mesai Cemiyeti"** ile **"Kürt Talebe Hivi Cemiyeti"** kurulacaktı. (6)

Kürdistan Teşriki Mesai Cemiyeti genel sekreteri Palulu **Kör Sadi**'ydi. Kör Sadi de Seyyid Abdülkadir'in en yakın adamıydı. Bütün bu örgütlerin odak noktası Seyyid Abdülkadir'in Caddebostan'daki eviydi.

Seyyid Abdülkadir, **Şemdinli Übeydullah**'ın oğluydu. Peygamber soyundan geldiğini ileri süren Nakşibendi Şeyhi Übeydullah, İran'da bir Kürt devleti kurmak için ayaklanmış, 1879'da başlayan bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Abdülkadir, babası ile birlikte bir süre Taif'te sürgünde yaşamış, sonra da İstanbul'a gelip yerleşmişti. Şeyh Übeydullah'ın oğlu Seyyid Abdülkadir'in Kürtler üzerinde oldukça büyük bir etkisi vardı. Ayan Meclisi üyeliği yapan Abdülkadir, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da kurucusuydu. (7) Seyyid Abdülkadir, 4 Mart 1919 tarihinde kurulan 1. Damat Ferit hükümetinde de Şûrayı Devlet Reisi (Danıştay Başkanı) olarak girmişti.

İngiliz Kürtçülüğü

İngilizler, o günlerde Mardin'in güneyinden başlayan ve Bitlis ile Van illerini içine alan İngiltere'nin korumasında bir Kürdistan devleti kurmayı planlıyordu. (8)

Erzurum ve Trabzon'un da ABD koruması altında Ermenilere verilmesi düşünülmüştü. Amerikan Cumhurbaşkanı **Wilson**'un yayınladığı 14 ilke de Kürtlere devlet kurmak için yeşil ışık yakıyordu. Wilson'un Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ile ilgili şu sözleri Ermeni ve Kürt liderlerini umutlandırmıştı:

"— Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölgelerinde egemenlik ve güvenlik sağlanacak, fakat bugün Türk tahakkümü altında bulunan öteki milletlere de mutlak bir yaşama güveni ve hiçbir surette incinmeden kendi başlarına gelişmek hususunda imkânlar verilecektir..."

Ermeni lideri Bogos Paşa, Paris'teki Barış Konferansı'na 12 Şubat 1919 günü isteklerini bildirmişti. Ermeniler şu illeri istiyorlardı:

Van, Bitlis, Diyarbakır, Sıvas, Erzurum, Trabzon, Maraş, Kozan, Adana.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Eski Hariciye Nazırlarından **Kürt Sait Paşa**'nın oğlu eski Stockholm Büyükelçisi **Şerif Paşa** da Paris konferansında Kürt isteklerini bildirdi:

Doğu ve Güneydoğu illeri Kürtlere bırakılmalıydı.

Ermeniler ve Kürtler, aynı illerde hak ileri sürüyorlardı.

Bir süre sonra bu çelişkiler giderildi ve Ermeni Bogos Paşa ile Kürt Şerif Paşa anlaşarak 20 Aralık 1920 günü Paris'te ortak imzalı bir **'muhtıra'** yayınladılar.

Muhtıra şöyleydi:

"Ermeni ve Kürt uluslarının yetkili delegeleri olan bizler / yüksek ırka mensup, çıkarları ortak ve resmi ve gayriresmi hükümetleri kendilerine bunca zulüm etmiş bulunan Türklerin boyunduruğundan tamamen kurtularak ve bağımsızlıklarından başka bir gaye ve maksat takip etmeyen iki milletin emellerini Barış Anlaşması'na sunmakla onur duyarız.

Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri konusundaki ilkesine dayanarak büyük devletlerden birisinin koruması altında bağımsız bir Ermenistan ve bir Kürt devletinin kurulmasını ve bütün büyük devletlerin uluslarımızın emel ve arzularını kabul ederek aydınlanma ve gelişmede bize teknik yardım yapmalarını Barış Konferansı'ndan istemek konusunda fikir birliğine vardık.

Topakların paylaşılması sorununa gelince.. Daha önce sunduğumuz muhtıralarla belirttiğimiz sınırların çizilmesi sorununu da Barış Konferansı'nın iyi niyet ve adalet duygularına bırakırız. Çünkü verilecek kararın adaletli olacağına inanıyoruz.

Bundan başka azınlıkların hukuku ile ilgili anlaşmayı da sunarız."(9)

Kürt Şerif Paşa ve Bogos Nobar Paşa'nın imzaladıkları bu **'muhtıra'** Meclis-i Mebusan'da büyük tepkiyle karşılandı. Meclis'te konu üzerinde sert tartışmalar oldu. **Journal d'Orient** adlı bir yabancı gazeteye anlaşma konusunda demeç veren Seyyid Abdülkadir hakkında soruşturma açılması istendi. **Celal Nuri (İleri)** Abdülkadir'i suçladı. Abdülkadir, gizli oturumda böyle bir demeç vermediğini açıklamak zorunda kaldı.

Anlaşma, Osmanlı Kürtleri arasında da tepkiyle karşılanmıştı.

Erzincan'dan on aşiret reisi Fransız Yüksek Komiserliği'ne gönderdikleri telgrafta Şerif Paşa'yı protesto etmişler. **"Türkler ile Kürtlerin soy ve din olarak kardeş olduklarını"** bildirmişlerdi.

Vakit gazetesinde Bediüzzaman Saidi-i Kürdi Dava Vekili **Ahmet Arif** ve Binbaşı **Mehmet Sıddık,** Vakit gazetesinde 22 Aralık 1920 günü yayımladıkları ortak yazıyla Şerif Paşa'yı kınıyorlardı:

"Dört buçuk asırdan beri İslamın fedakâr ve cesur taraftarı olarak yaşamış ve dini geleneklere bağlılığı gaye bilmiş olan Kürtler, henüz beşyüz bin şehidin kanları kurumadan, şişlere geçirilen yetimlerin, gözleri oyulan ihtiyarların hatırlarını teessürle anarken İslamiyetin zararına olarak tarihi ve hayati düşmanımız ile barış anlaşmaları imzalamak suretiyle dinlerine aykırı hareket edemezler. Bu nedenle, Kürt ulusal vicdanı bu gibi anlaşmaları imzalayanları tanımadığını ve emellerinin din ve milliyetlerini birleştirmek olduğunu bildirilmesine aracı olunması..." (10)

Bu yazıdan sonra Kürt Şerif Paşa, Paris'teki Kürt delegeliğinden çekildiğini Vakit gazetesine telgrafla bildirmişti.

Kürtler arasında bu kaynaşma bitecek gibi değildi.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Kürt sorunu ile yakından ilgilenmekteydi.

1919-1920 arasındaki İngiliz gizli belgelerine kısaca göz atarak bu ilgiyi ve bu ilginin amacını anlamaya çalışalım:

İngiltere'nin İstanbul'daki Yükser Komiser Yardımcısı Amiral **Webb,** Dışişleri Bakanı **Lord Curzon**'a gönderdiği 19 Ağustos 1919 günlü raporda şunları yazıyordu:

"— Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir Ermenistan'ı himaye edecek. Geri kalan dört il de bir Kürt devleti olarak İngilizlerin himayesine bırakılıyor." (11)

Ancak İngiltere'nin işi güçtü.

Güçtü, çünkü, Seyyid Abdülkadir de Van ve Erbil bölgesinde bir Kürt devleti kurmayı tasarlıyordu. Yeğeni **Seyyid Taha, Simko** ve **Bedirhan** kardeşler de Kürt devleti kurma peşindeydiler. **Şeyh Mahmut** ve Paris'teki Kürt delegesi Şerif Paşa da aynı sevdanın düş dolu umut yolcularıydı. (12)

İşin ilginç yanı, görüldüğü gibi Ermeniler de aynı bölgede hak ileri sürmekteydiler.

Ermeniler ve Kürtler arasındaki çelişkiler nasıl giderilecekti? Şerif Paşa ve Bogos Paşa örneğinde görülmüştü. Ermenileri ve Kürtleri bağdaştırmak güçtü. Kürt liderleri birbirleriyle nasıl anlaşacaklardı?

İngilizler, Kürtler arasında bir nabız yoklaması yapmak ve gerektiğinde bir ayaklanma düzenlemek için Binbaşı **Noel**'i doğu illerine göndermeye karar vermişlerdi.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral **Calthorpe,** Noel'in gezisiyle ilgili ilk haberleri İngiltere Başbakanı Lord Curzon'a 9 Temmuz 1919 günü şu raporla bildiriyordu:

"— Binbaşı Noel, Abdülkadir ve Bedirhanoğulları ile görüştü." (13)

Amiral Calthorpe'nin yardımcısı Amiral Webb'in Londra'ya gönderdiği raporunda Abdülkadir ile ilgili yargısı ilginçtir:

"Satın alındığı takdirde güçlük çıkarmaz." (14)

8 Aralık 1919 günü Seyyid Abdülkadir, İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından **Hohler** ile görüşmektedir. Konu, Kürtlerle Ermenilerin çıkarlarını bağdaştırmaktır.

Abdülkadir, Hohler'e yakınır:

"— Kürtler güç durumdadır. Kişisel görüşüm durumun tehlikeli olduğudur... Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli oluyor." (15)

T.B. Hohler, raporunda, Ermeniler ile Kürtlerin Paris'te bir araya gelip anlaştıklarını, bu barış anlaşmasının Şerif Paşa ile Nubar Paşa arasında imzalandığını da belirtir.

Höhler'in Seyyid Abdülkadir konusundaki değerlendirmesi, Abdülkadir'in **"Kürtleri, bağımsızlığı ve Kürtlerin Türklerden ayrılması konusunda ısrarlı göründüğü"** de kaydedilir. (16)

İngilizler, Seyyid Abdülkadir'den yararlanmayı düşünürler. Binbaşı Noel, Doğu illerinde İngiliz mandası önerir. Doğu illerinin bir kısmı Ermenilere verilecek, bir kısmı da Kürtlere! İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiserliği Noel'in bu planını onaylar. (17)

Irak Komiserliği'nden bir rapor gelir:

"Seyyid Abdülkadir ile yeğeni Şeyh Taha'nın araları açıktır. Bu iki Kürt liderinin aralarını Bedirhanoğulları bulabilir."

Hükümet de gelişen Kürtçülük akımlarından tedirgindir.

10 Temmuz 1919 günü Sadaret'te hükümet üyeleri ile başlarında Seyyid Abdülkadir'in bulunduğu Kürt ileri gelenleri arasında bu konuda görüşme yapılmıştır.

Toplantıya hükümet adına **Haydarizade İbrahim Efendi, Abuk Ahmet** ve **Avni Paşalar** katılır. Kürt kurulunda da Abdülkadir, Emin Mehmet Bedirhan, Mevlanazade Rıfat, Yüzbaşı Emin ve Binbaşı Avni Beyler bulunmaktadır. (18)

Hükümet sözcüleri, Abdülkadir ve arkadaşlarını Kürt devleti kurmakla suçladılar. Abdülkadir ve arkadaşları da **Damat Ferit**'i Doğu yöresini Ermenilere açmakla!

Görüşmelerin sonunda bir uzlaşma noktası bulunmuştu:

Özerk Kürt Devleti!

Yöreye Seyyid Abdülkadir'in onaylayacağı valiler atanacaktı. Bu görüşmelerden üç ay önce İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği de boş durmamış, Binbaşı Noel'i Doğu illerine göndermişti.

Noel'in gezisine Kürt liderleri de katılacaklardı.

Ancak Kürtler, Noel ile beraber gitmeyecekler; İngiliz Binbaşısı ile Halep'te buluşacaklardı. İstanbul'daki Kürt liderleri, Emin Ali Bedirhan ve oğulları **Celalet Ali** ve Kamuran Noel ile Halep'te buluşurlar.

Seyyid Abdülkadir, söz vermesine karşın Halep'e gitmedi. Noel, Abdülkadir yerine Diyarbakırlı Cemil Paşa'nın oğlu Ekrem'i bularak Kürtlerle görüşmeye başladı.

Halep'ten Musul'a Musul'dan da Nusaybin'e geçen Noel, 1919 yılı Nisan ayının 14. günü Nusaybin'dedir. (19)

Noel, Nusaybin'de aşiretlerle ilgili inceleme ve soruşturma yapar. İngiliz binbaşı, 17 mayısta Midyat'ta Hasbani aşiretine konuk olur. Avire'de Sürgici ve Şeykhan aşiretlerince ağırlanır. Aşiret reisi **Hacı Ahmet Ağa**'nın oğlu Kâmil, İngiliz siyasetine karşıdır. (20)

Binbaşı Noel, Mardin ve Diyarbakır'a da gider. Buralarda incelemeler yapar. Diyarbakır'da hükümet tarafından kapatılan Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucuları ile görüşür. Noel, bu incelemeler sonunda raporunu verir.

Rapor 20 sayfadır. Bu raporda, Kürtlerin örgütçü, uygarlığa açık, cesur insanlar olduklarını, Ermeniler ve Kürtlerin Abdülhamid tarafından Hamidye alayları kurularak birbirlerine düşürüldükleri, **'Kürtlerin Ari ırktan oldukları, bu nedenle Avrupalılara Türklerden daha yakın oldukları"** ileri sürülür.

29 Eylül 1919 günü Bağdat'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderilen gizli yazıda da Noel'in çalışmaları övülüyor ve Emin Ali Bedirhan'ın Diyarbakır'a vali atanması öneriliyordu. (21)

Yarın: 'Kürt Lawrence'

جمهوریت

ساندن « قاسم » ك عصیانك منشائی حقده اعترافاتی

« شیخ سعید » ك ایکنجی محاکمه سنده عصیانك تاریخچه سنی بیانندر

شیخ سعید استجواب ایدیلمسه ، صر

سنی قرائت ایتش ، شیخ سعید ورفقای ملعونکی عـ

خ سعید افندانی ، تمادیاً دین پرده سله اوزتش کا

استقلال

ارتجاعك تمثالی واونك ایکی محبی

شیخ سعید ملعونك محاکمه سی عصیانه وارتجاع مرکزلك

اسرار یخی کیبندکجه انکشاف ایتدیرمکده در

سبیل الرشاد

Cumhuriyet gazetesinin 1925 yılında, Şeyh Sait isyanıyla ilgili haberleri.

1925 yılında patlak veren Şeyh Sait ayaklanmasının lideri Şeyh Sait (sağda oturan) ve damadı Şeyh Abdullah (solda)

Dipnotlar (1) — Meşrutiyet aydınlarından Dr. **Abdullah Cevdet, 'garpçı'** diye bilinen düşünceleri ile tanınan bir aydındır. **'İçtihat'** adlı yayın organını çıkaran Dr. Abdullah Cevdet, cumhuriyetin ilanından sonra Türklerin Almanlar ve İtalyanlar ile evlenerek **'Türk kanına kan eklenmesi'** görüşünü savunmuştur. (Tunaya / Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri / Yedigün yay. / 1960 / İst. / S. 81.

Kürt kökenli aydın Dr. Abdullah Cevdet'in Kürdistan hakkındaki yorumları için (Hanioğlu / Dr. M. Şükrü. Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi / İst. 1981 / S.318).

(2) — Tunaya Tarık Zafer / Türkiye'de Siyasal Partiler / Cilt 2 / Hürriyet Vakfı Yay. / 1986 / S.186-187; Sekman, Dr. M. Şükrü, Kürt Meselesi / Kon Yay. / Ank. / 1979 / S.155-156.

(3) — Kürt Teali Cemiyeti kurucularının adlarını **Şeyh Sait davasının savcılarından Avni Doğan**'ın henüz yayınlanmamış anılarında bulduk. Doğan, 55 kişinin adını veriyor. (S.44).

Avni Doğan'ın torunu gazeteci **Ali Doğan** incelememize açtığı belge ve anılar, ailesi tarafından yakında yayımlanacaktır.

Bu derneğin üç kurucusunun izledikleri yaşam çizgisi ilginçtir:

Kürt Teali Cemiyeti Genel Sekreteri Babanzade Şükrü, İstanbul İktisat Fakültesi eski öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban'dır. Eski valilerden **Babanzade Mustafa Zihni Paşa**'nın oğlu olan Şükrü Baban, öğretim üyeliği ve gazetecilik yaptı.

Baban, Dr. Mehmet Şükrü ve eski polis müdürlerinden **Halil Bey** ile birlikte 4 Ağustos 1919 tarihinde Amerikan İnceleme Komisyonu'na Bağımsız Kürdistan kurulması için başvurdu. (Kutlay Naci / İttihat Terakki ve Kürtler / Komal Yay. / İst. / 1991 / S.136).

Dernek kurucularından Dr. Şükrü Sekban (Kürt Meselesi) adlı kitabında (Kon Yay. / Ank. / 1979 / S.162) **"Kürt meselesinin Ortadoğu'da yeni bir koz olarak"** kullanıldığı kanısındadır.

Aynı dernek kurucularından **Baytar Muhammed Nuri Dersimi** (Dersim Tarih adlı kitabında (Eylem Yay / 1979 / S.264) Türkiye'nin Kürt sorununu, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Birleşik Amerika'da olduğu gibi çözmesi gerektiğini, bunu yapamazsa ileride **'ecnebi müstemlekesi'** olacağını yazmaktadır.

Kürtler arasında (Baytar Nuri) diye bilinen M.Nuri Dersim Koçgiri ayaklanmasının da liderlerindendir. (Dersim Tarih / S.110).

(4)— Tunaya / a.g.e / S.214.

(5)— Kürt Teali Cemiyeti ile Kürt Neşri Maarif Cemiyeti ve Teal-i İslam Cemiyeti kurucularından Badiüzzaman Sait Efendi **'Nurculuk'** olarak adlandırılan dinsel akımın lideri Said-i Nursi'dir. Said-i Nursi'nin Kürt devleti kurmak isteyen Seyyid Abdülkadir'e şu yanıtı verdiği ileri sürülüyor:

Allahü Zülcelal Hazretleri, Kuran'ı Kerim'de (Öyle bir kavim getireceğim ki, onlar Allah'ı severler. Allah da onları sever) diye buyurmuştur. Ben de bu beyan-ı ilahi karşısında düşündüm, bu kavmin bin yıldan beri alem-i İslamın bayraktarlığını yapan Türk milleti olduğunu anladım. Bu kahraman millete hizmet yerine dörtyüz elli milyon hakiki Müslümanın kardeş bedeline, birkaç akılsız kavmiyetçi peşinden gitmem".

(Şahiner Necmettin / Bilinmeyen Yanlarıyla Bediüzzaman Said Nursi / Yeni Asya Yay. / 7. Bası / S.229).

(6) — Tunaya / Türkiye'de Siyasal Partiler / Cilt 1 / İkinci Meşrutiyet Dönemi / S.404 / Tunaya / a.g.e. / Cilt 2 / S.188 / Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti hakkında bkz. (Çay, M. Abdülhaluk / 2. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şebekeleri, (1) Türk Kültürü / Sayı 223 Kasım-Aralık / S.84 vd).

(7) Akşin / S.181 ve 195; Erdost Muzaffer / Şemdinli Röportajı / Yön Dergisi / 29 Temmuz 1966 / S.12; Seyyid Abdülkadir'in ailesi hakkında bkz; Erdost Muzaffer / Şemdinli Röportajı / Onur Yay. / 1987 İst. / S.23-32.

Yalçın Küçük, Kürtler Üzerine Tezler adlı kitabında (Dönem Yay./ S. 70) şu satırlar yazılıyor:

"Abdülkadir, bir Kürt lideri olmasının yanında önde gelen ittihatçıdır. Eldeki bilgilere göre hiç katılmadığı Şeyh Sait İsyanı nedeniyle Diyarbakır'da asılmasını, M. Kemal'in İttihatçı önderleri temizleme eğilimine de bağlayabiliyoruz."

Abdülkadir, 1896 yılında İttihat ve Terakki'ye girmiş, sonra da Hürriyet ve İtilaf'ın kurucuları arasında yer almıştır. (Tunaya / Cild II / 264 / Akşin Sina / Jön Türkler ve İttihat ve Terakki / Remzi Kitapevi / 1987 / İst. / S.20.).

Damat Ferit Kabinesi üyesi bir Hürriyet ve İtilafçının **'önde gelen bir ittihatçı'** olduğu ve bu yüzden M. Kemal tarafından **'temizlendiği'** yolundaki sav ve bu sava dayalı kesin yargının hiç dayanağı yoktur!

(8) — (... İmadiye dahil fakat Zaho hariç ve Mardin'in güneyinden 37. enlem boyunca ve Mamureltüzaziz. Bitlis, Van illerinin kuzey sınırlarıyla belirlenen Kürdistan.)

Akşin / S.535.

(9) — İstiklâl Mahkemesi savcılarından ve Doğu İlleri Umumi Müfettişi Avni Doğan'ın yayımlanmamış anılarından (S.50-51) alınan bu anlaşma metnini, günümüz Türkçesi ile yayımlıyoruz. Ayrıca metni karşılaştırmak için bkz. (Kutlay Naci / İttihat ve Terakki ve Kürtler / Koral-Fırat Yay. / 1991 / İst. / S.122.).

(10) — İstiklâl Mahkemesi Savcısı Avni Doğan / Yayınlanmamış Anılar / S.52 / Meclis-i Mebusan'daki tartışmalar hakkında (Tunaya / Türkiye'de Siyasal Partiler / Cilt II / S.194.) Aşiret reislerinin telgrafı hakkında (Yıldız Doğan / Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan / Koral Yay. / 1991 / İst. / S.81-82; İngilizlerin yorumu hakkında bkz. (Şimşir / İngiliz Belgelerinde Türkiye / 425 vd).

(11) — Ulubelen Erol / İngiliz Belgelerinde Türkiye / Çağdaş Yay. / 1982 / İst. / S.195.

(12) — Kürt delegesi Şerif Paşa için geniş bilgi bkz. (Timur Taner / Bir İttihatçı Düşmanı / Şerif Paşa ve Meşrutiyet gazetesi / Tarih ve Toplum / Aralık 1989 / Sayı 72 / S.17-20, ayrıca Şerif Paşa / Bir Muhalifin Hatıraları / Nchir Yay. / 1990 / İst).

(13) — Şimşir N. Bilal / İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) / Cilt 1 / Türk Tarih Kurumu Yay. / Ank. / 1973 / S.39 / Belge no: FO 371 / 4158 / 100983.

(14) — Öke, Mim. Kemal / İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W. Noel'in Faaliyetleri / Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. / Ank. / 1988 / S.24/ İngiltere Dışişleri belge no: IOR L/PS/11/ 151. P 23333, 23.IV.1919.

Doç. Dr. Öke'nin bu kitabı 1989 yılında Boğaziçi Yayınları arasında **"İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C Noel'in Kürdistan Misyonu"** adıyla da yayımlanmıştır.

(15) - Şimşir / a.g.e. / S.272-73 / İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belge no: FO 406/41, 424 No:194.

(16) — Şimşir / S.273.

(17) — Akşin / S.536 / İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgesi: FO 371/4191 89705.

(18) — Akşin 6. Kolordu Komutanlığı'ndan 18 Aralık 1918 günü gönderilen 4302 sayılı yazıya karşılık Harbiye Nezareti'nin gönderdiği yanıtta şu kaygıların yer aldığını aktarıyor:

"... Ayrımcılığın kabul edilemeyeceğini, ancak Kürtlere karşı yürütülecek tedip hareketlerinin asayişi bozuk göstererek İngilizlere işgal vesilesi verilebileceği..."

(19) — Öke / S.30.

(20) — Öke'nin kitabının bu bölümü Noel'in tuttuğu günlüklere ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı gizli belgelerine dayanılarak hazırlanmıştır. Kitapta, Noel'in gezileri ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer veriliyor. Bkz. S.29, vd.

(21) — Şimşir / S.119-120 / İngiliz Dışişleri Bakanlığı özgün.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ